

ПОРЯТУНОК ВОЛИНСЬКИХ ЄВРЕЇВ ПІД ЧАС ГОЛОКОСТУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТЕЧКА МІЗОЧ)

Михальчук Р. Ю.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії

Рівненського державного гуманітарного університету

м. Рівне, Україна

Мізоч – одне з численних волинських містечок, де відбувся Голокост. За різними підрахунками 13–14 жовтня 1942 р. тут загинуло від 1700 [7, с. 587] до 3700 євреїв [1, л. 6; 2, арк. 196-196 зв.]. В історіографії Голокосту Мізоч відомий світлинами розстрілу жертв та повстанням в місцевому гетто.

Не всі євреї гинули під час «вирішення єврейського питання», частина рятувалася в лісах та селах, в сусідів та знайомих. Дослідник Олександр Круглов зазначає, що в Мізочі врятувалося 50% євреїв. Хоча такі цифри потребують уточнення.

Чимало історій тих, хто вижив містяться в Інституті візуальної історії та освіти фонду Шоа університету Південної Каліфорнії в США. Дана колекція містить шістнадцять відеосвідчень євреїв та не євреїв – тих, хто їх рятував в Мізочі англійською, українською, російською, іспанською, португальською, чеською, польською мовами та івритом. Частина з таких історій проаналізовано та опубліковано [6].

Зазначимо, що врятувавшись від нацистського геноциду (втекли з гетто, з місця розстрілу тощо), євреї не могли бути впевненими, що надалі вони перебуватимуть в безпеці та виживуть. Часто на євреїв чекало розчарування, адже не всі сусіди, в яких вони просили порятунку наважувалися їм допомогти. Більшість потенційних рятівників відмовлялися переховувати жертв Голокосту, адже такий вчинок наражав всю сім'ї рятівника на смертельне покарання. Тому найчастіше люди, що симпатизували євреям допомагали їм харчами і просили йти далі. Тих, що наважувалися переховувати втікачів у власних домівках була абсолютна меншість [5]. Мізоцький єврей Ісаак Розенблат згадував: *«Мені не бракувало їжі, мені давали поїсти. Але мені не давали притулку, мені не було де спати, я не мав можливості трохи погрітися. Перш за все, мене не так цікавила їжа, а те, що було мені потрібно, це – трохи тепла, щоб я міг погрітися»* [10].

Все ж знаходилися місцеві мешканці, які рятували євреїв. Проаналізований кейс таких випадків свідчить про порятунок мізоцьких

євреїв мінімум п'ятьма національностями (українцями, чехами, поляками, росіянами, і навіть німцями) [5]. Найбільш відомий з них – порятунок єврейки Софії Горнштейн Праведниками народів світу сім'єю Слободюків (Сидір Тимофійович, його жінка Юстина Степанівна та їхня донька Марія Сидорівна). Після розгрому гетто в жовтні 1942 р. Софія Горнштейн переховувалася в цієї родини до 1 липня 1943 р., а згодом до закінчення війни знаходилася в їхніх родичів в с. Верхів [4, с. 77]. У свідченнях справи на рятівників в архіві Яд Вашем Софія зазначала: *«Це була некористолюбна сім'я, це були прекрасні люди, вони мене називали дитина. Коли мені щось боліло, то питали – дитино, що тобі болить, ділились ячмінним хлібом, бо другого не було»* [12, р. 10].

Коли Софія Горнштейн переселилася в Ізраїль, – стала ініціаторкою визнання сім'ї Слободюків Праведниками народів світу. В своїх свідченнях, які подала в інститут Яд Вашем вона зазначала: *«Я, Горнштейн Софія, народилася в 1929 році у єврейській сім'ї в українському селищі Мізоч Здолбунівського району Рівненської області. В даний час я проживаю в Ізраїлі в місті Хедера. Свідчу про те, що під час війни в 1941–1944 рр. я жила в селищі Мізоч. На початку 1942 року всіх євреїв було зігнано в гетто, щоб ми не мали ніякого зв'язку з українцями. А 14 жовтня того ж року німці повела нас усіх на смерть. Мені вдалося втекти, і я переховувалася в сім'ї Слободюків, де жила моя шкільна подруга Слободюк (Мосійчук) Марія 1927 року народження і її брат Слободюк Микола 1929 року народження. У цій сім'ї я переховувалася з 14 жовтня 1942 року по 2 липня 1943 року. Для сім'ї Слободюків це було дуже небезпечно, були переслідування, а коли стало відомо, що будуть шукати євреїв у цій сім'ї, я перейшла до сестри Сидора Слободюка Шах (Слободюк) Людмили та її сина Шаха Андрія 1930 року народження. Ці люди, ризикуючи власним життям і життям своєї сім'ї, своїх дітей, перебуваючи в смертельній небезпеці, врятували мені життя. Я дуже вдячна їм за їхнє милосердя і турботу за моє життя»* [4, с. 90].

В 1992 р. Яд Вашем нагородив почесним званням Праведників народів світу і відповідною медаллю Сидора, Юстину та Марію Слободюків. Також мають вони звання Праведників України. Крім того, на алей мучеників висаджені деревця і викарбовані призвища й ініціали цієї сім'ї Праведників.

Відомим у світовій історіографії Голокосту рятівником євреїв став німецький інженер Герман Гребе. На його фірмі Юзеф Юнг працювали більше сотні євреїв. Довідавшись у липні 1942 р. про ліквідацію гетто в Рівному, він намагався врятувати євреїв, які на нього працювали. Отримавши спеціальні документи для «захисту» своїх підопічних – домігся випуску на волю єврейських робітників. Зокрема, Гребе вдалося

вивезти звідти 74 своїх робітників та їхніх дружин, серед яких 60 жителів Мізоча [3, с. 49]. Про цю подію мізоцький єврей Джордж Ганзберг згадував так: *«Він відправив нас додому. Отже, цього Гребе я ніколи не забуду, ніколи не забуду, бо він був гуманною людиною. Я думаю про 18 осіб з нашого містечка, які вижили [завдяки йому]»* [8].

Історія Ісаака Розенבלата пов'язана з порятунком поляками та чехами. В чехів він переховувався від переслідувачів, які хотіли його передати органам влади, а в польській сім'ї він опинився в кінці 1943 р. в розпал «Волинської трагедії». Для Ісаака це означало ще більш складнощі у переховуванні, адже у війні «всіх проти всіх» на Волині його рятівників також переслідували. Все ж йому вдалося врятуватися та осісти в Аргентині. Власний порятунок у його спогадах асоціюється насамперед з поляками та чехами [10]. Крім того, позитивні відгуки про чехів зазначають інші мізоцькі євреї, що пережили Голокост (Клер Борен, Джордж Ганзберг тощо).

Мізоцький єврей Меїр Велтфройнд, поневіряючись в лісах та селах Західної Волині змінив кільканадцять місць переховування. Він з вдячністю згадує родину поляків, в якій тривалий час переховувався. У своїх свідченнях він зазначає: *«Завдячуючи полякам я залишився живим»* [9].

Росіянин Ігор Іванов був причетний до переховування рівненського єврея в Мізочі зі змішаної (українсько-єврейській) сім'ї. Коли народилася єврейська дитина – їй підробили документи на польське прізвище з Кафталь на Кофта, а також похрестили як поляка [11].

Отже, випадків порятунку євреїв місцевими неєврейськими жителями було багато. Надзвичайно широкою є палітра рятівників. Слід зазначити, що різні фактори впливали на їхню поведінку. Далеко не завжди по відношенню до жертв Голокосту вона була альтруїстичною. Частина людей на певний час рятували євреїв з меркантильних інтересів, доки отримували від них вигоду. Саме такі причини не дають можливості їх визнати Праведниками народів світу. Однак, нажаль далеко не всі жителі, які рятували євреїв з гуманістичних причин визнані Праведниками. Більшість ними так і не стануть, адже вже пішли з життя.

Література:

1. ГАРФ, ф.-7021, оп. 71, спр. 59.
2. ДАРО, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3.
3. Масові розстріли. Голокост від Балтійського до Чорного моря, 1941–1944. Київ : Фамільна друкарня “Huss”, 2021. 340 с.
4. Михальчук Р. Мізоч: трагічні сторінки історії. 1939–1955. Вид. 2-ге, доповнене. Монографія. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2022. 344 с.

5. Михальчук Р. (Не)вшанування рятувальників: коли політична доцільність переважає здоровий глузд. *Historians*. 2021. 13 травня. URL: http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2856-roman-mikhalchuk-ne-vshanuvannya-ryativnikiv-koli-politichna-dotsilnist-perevazhae-zdorovij-gluzd?fbclid=iwar3hlm4e_magxjvz85qv37dcvhtpvch5dhkbsm_uqmjfvotjecd-anhzyq
6. Михальчук Р. Порятунки євреїв в Мізочі під час Голокосту у свідченнях жертв: відеоджерела Інституту візуальної історії та освіти фонду Шоа університету Південної Каліфорнії в США. *Пам'ять нетлінна: Голокост на теренах нашого краю. Науковий збірник «Велика Волинь»* : матеріали Міжнародної науково-краєзнавчої конференції (Бердичів, 13–14 вересня 2021 р.). Вип. 62 / Упоряд. П.С. Скавронський. Бердичів : ФОП Мельник М.М., 2021. С. 226–238.
7. Холокост на території ССРСР: енциклопедія, гл. ред. И. Альтман, 2-изд. Москва: РОССПЕН, «Холокост», 2011.
8. USC SFI VHA, Testimony 46431. George Ganzberg.
9. USC SFI VHA, Testimony 38537. Меір Велтфройнд.
10. USC SFI VHA, Testimony 38507. Isaac Rozenblat.
11. USC SFI VHA, Testimony 37515. Игорь Иванов.
12. YVA. M.31/5445.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-270-1-6>

ІМПЕРСЬКА ВІЙНА ПРОТИ УКРАЇНЦІВ У КОГНІТИВНОМУ ПРОСТОРИ

Скакальська І. Б.

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії імені Тараса Шевченка
м. Кременець, Тернопільська область, Україна*

У період активної фази українсько-російської війни 2014–2022 рр. спостерігаємо з якою ненавистю вороги знищують українські міста, пам'ятки архітектури, заклади культури та освіти, тисячі цивільних українців, над якими знущаються, яких гвалтують, грабують і вбивають. Після такого залишається процитувати фразу: “Carthago delenda est, Карфаген має бути зруйнований». Це висловлювання пережило віки і стосується повного знищення окупанта. Гібридна війна з неоімперською